

HÅGKOMSTER
OCH
LIVSINTRYCK

Obot

AV
SVENSKA MÅN OCH KVINNOR

UPPSALA
J. A. LINDBLADS FÖRLAG

Till minnet av min far,

Olof Hermelin

av

*Helfrid Cederblad,
f. Hermelin*

JUST NÄR JAG BÖRjade SKRIVA dessa rader, var det jämt hundra år sedan min far, Olof Hermelin, föddes den 8 februari 1827 på Gripenberg i Småland. Tankarna kretsade omkring honom och utformades till denna enkla minnesbild.

Man kan tryggt säga, såsom någon sade om en min vän, att Olof Hermelin »hade ett okristligt bra påbrå» om man följer det led för led.

Den förste Olof Hermelin var den livlige, litteräre karolinen, Karl XII:s sekreterare, som säges hava blivit dödad vid Poltava på tsar Peters befallning i dennes eget tält. - Sonen Carl, riksrådet, har det från frihetstiden sällsynta eftermälet: »hederlighet, som stod sig», enligt Anders Fryxells ingående forskningar. - Vidare: Samuel Gustaf Hermelin, bergsrådet, kallad »Norbottens fader», bröt bygd, röjde väg, öppnade berg», såsom det står på hans monument i Luleå, ej i eget, utan i fosterlandets intresse. Och nu komma Olof Hermelins egna föräldrar, den fint kultiverade, bereste kammarherren August Söderling Hermelin, som icke endast sökte föra lantbruket framåt på sitt stora fideikommiss, utan även tog sig an godsets barn, beredde dem en skola i själva slottet och under sitt överinseende satte sina barn att undervisa dem. Och sist, men icke minst: modern »den myndiga nåda på Gripenberg» Ebba Ribbing, vars kärnsläkt sträcker sig genom nästan hela Sveriges historia.

När jag betraktar min fars personlighet, förefaller den mig som en glittrande vattenyta. Ovanifrån kommer ljuset som framkallar reflexerna, oupphörligt synas nya: än fantasi, än humor, än arbetsglädje, kärlek till sitt land, entusiasm för det rätta och sköna, harmen över motsatsen; än glänser fram hans tro på Gud, hans medkänsla och vänlighet mot alla, ty på botten låg en äkta barnslig gudsförtröstan, ett samvete, som inte resonerade utan lydde, och en

sann anspråkslöshet. Detta gav enhet och sammanhang åt de många skiftningarna och åt hans levnadsöden. Hans yttre motsvarade det inre, han hade en reslig gestalt och ett ädelt utseende.

Olof Hermelin växte upp bland många syskon i ett stort, rikt hem, där gudsfruktan, ideella intressen och arbete rådde. Vid 21 år var han officer. Det var år 1848, då dansk-tyska kriget utbröt. Från Sverige drog en frivillig styrka ut till broderlandets hjälp. Naturligtvis var Olof Hermelin med. Med sitt vakna öga och varma hjärta gjorde han många iakttagelser under denna tid, varom han sedan gärna berättade.

Förr förenades ofta det militära yrket med lantbruk. För Olof Hermelin blev det senare huvudsaken, och han tog avsked från sitt regemente 1852. Samma år gifte han sig med sin ungdomskärlek, som också blev hans ålderdoms, Lucie Liljenstolpe. Hon var »den rätta», som kompletterade honom och gav den nödiga barlasten åt hans livliga konstnärstemperament.

Olof Hermelin köpte nu en gård i norra Södermanland, Österby, som förblev i hans ägo under mer än fyrtio år. Österby låg icke i den vackra delen av nämnda provins, men ägde ändå sitt behag; gården var belägen på gränsen av en slätt, i vars mitt syntes en gammal stenkyrka med sin klockstapel. Höga popplar växte bakom det vita boningshuset, och gårdsplanen var vacker med sina flyglar, omskuggad av rönnar och lindar. Min far byggde snart en större öppen veranda, och där vistades vi mest. För oss barn var det viktigaste, att det fanns äpplen, päron och plommon i trädgården, men det var något annat, som dragit vår far till denna avlägsna gård. Bortom de stora skogarna lågo vidsträckta kärrmarker. Att odla, d. v. s. förvandla oländig myr till bördig mark genom att rödja, svedja, dika, plöja, innebar skaparglädje. Med sjudande arbetslust ägnade han sig åt detta, upptog vattenlopp, anlade vägar och var själv i spetsen för sina arbetare. Hans unga maka satt ensam hemma hela dagarna, skötte sitt hushåll och roade sig med sitt piano och sina böcker, men när aftonen kom, gick hon honom till mötes på den långa mon. På hemvägen sjöngo de i sin »musiksalong», såsom de kallade skogen, i kapp med trastarna. Satt mor hemma, väntande på trappan, hörde hon hans varsel, långt innan han verkligen kom. Den förstfödde, Carl, fick ofta rida på sin pappas rygg den långa vägen till »Sloga», så kallades nyodlingarna, och mor och son sutto sedan på smultronrenen, skönjande sin käre långt borta i svedjeröken. När efter några år åkerarealen mer än fördubblats och den lilla herrgården blivit stor, måste min far bygga större uthus. En stor ladugård och ett magasin, byggda enligt den tidens sed av gråsten, stå där som evärdliga minnen av min fars arbetsflit.

Hans förhållande till folket, arbetskamraterna, framgår bäst av hans egna teckningar av dem i boken: »Från svenska bygder»

och i andra efterlämnade papper. Gubbarna och gummorna äro sedda med både humor och kärlek. Hans berättelser om vår kusk, Gustaf, har givit mången en glad stund. Många trotjänare funnos vid Österby, de kommo unga till gården och åldrades med sitt husbondsfolk. De övergavos ej, utan man sörjde för dem på olika sätt. Fattighuset i socknen stod tomt med igenspikad dörr. Vid många sjuk- och dödsbäddar stod husbonden tröstande, hållande den av arbete hårdnade handen i sin.

»Gud och baron hjälper oss», tröstade en liten faderlös pys sin gråtande mor, där han larvade efter faderns kista, och han kom ej på skam. Han blev med tiden en förmögen spannmålgrosshandlare och åkte naturligtvis i 2:dra klass medan min far åkte i 3:dje, men »vi kan ju träffas på plattformen mellan vagnarna och språka om gamla tider», sade min far på sitt oskyldiga sätt.

Men ej endast i timliga saker sörjde mina föräldrar för sitt folk, de ville dem även väl i andligt avseende. Som prästerna i socknen förr i tiden voro ganska undermåliga, skaffades predikanter av olika slag till gården. Om vintern predikades det i köket, om sommaren från verandan. Särskilt genom d:r Fjellstedt fingo mina föräldrar starka impulser att utbreda levande kristendom både inom närmare och vidsträcktare områden. Av gamla brev framgår, att min far åtog sig några för sin tro förföljda prästers i Dalarna sak och förde deras talan ända till kungs.

Medan min far sålunda grävde och arbetade i den svenska jorden, sysslade hans tankar ofta med dess forntid, med dem, som trampat denna mark för tusentals år sedan, och han gladdes, när han fann spår efter dem. Just i myren hittade han en gammal båt, gjord av en enda trädstam, urholkad med eld. Här hade alltså en stenåldersman fiskat i den nu obefintliga sjön. Lämningarna av en vikingaborg upptäcktes på ett berg i en annan del av socknen. Olof Hermelins vakna forskarintresse uppmärksammades, och Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien kallade honom till sin stipendiat. På dess uppdrag vandrade han under tio somrar på 60 - 70-talet genom större delen av Södermanlands socknar, undersökande, avtecknande och beskrivande ätthögar, stensättningar, runstenar och annat fornt, som fanns i kyrkor och allmogehem. Han samlade även levande fornminnen: sägner, sagor, skrock från de gamlas läppar. De fornforskningar han bedrev torde anses banbrytande. Hans intresse väckte och uppmuntrade andras, och Olof Hermelin måste räknas med bland de mera betydande föregångsmännen för den nu moderna hembygdsrörelsen.

Att teckna och berätta blev nu Olof Hermelins livsuppgift i allt högre grad. Konstnärsläroverket bröt oemotståndligt fram vid fyrtioårsåldern. Han lämnade sin kära gård i andras händer, till dess hans söner, den ene efter den andre, kunde övertaga dess skötsel.

Vår mor måste till större delen pålaga sig de tunga vardagsomsorgerna och vår uppfostran. För vår skolgångs skull flyttade föräldrarna till Örebro, och vi bodde där vintertid under senare hälften av 60-talet. Far stod nu i blomman av sin ålder, ståtlig i alla avseenden, hade ett duktigt dagsverke bakom sig, och framför honom låg konstnärsbanan ljus och lockande. Ej underligt att han snart var medelpunkten i vad Örebro då ägde av litterära och konstnärliga intressen, och för dessa bildades 1862 en förening kallad Concordia. Jag var då blott barn, men jag minnes en del av fars vänner: artisterna Axel Borg, Vilhelmina Lagerholm, d:r V. E. Öman, latinaren, lektor K. F. Karlson m. fl. Vid denna tid skrev far sångspelet, »Peder Hank och hans fästmö», vartill musikdirektör Lewert komponerade musiken. Det uppfördes först i nämnda sällskap och mottogs med jubel.

Men lilla mor var allvarsam; en dag grät hon. »Vad är det?» »Jo, jag är så ängslig för Ola, det står ju: Ve eder, när alla människor lova eder!» Men hon kunde vara lugn. »Ola», kom ur den ugnen lika ödmjuk och omedveten. Om någon talade om något kvickt eller bra, som han sagt eller gjort, drog han upp ögonbrynen med omisskännlig förvåning. »Har jag sagt det? Har jag gjort det?» Det var fullkomligt glömt och intet all tala om.

Redan under Österbytiden hade Olof Hermelin erhållit en mera tillfällig vägledning i landskapsmåleri av artisten Th. Billing, men nu begav han sig år efter år på studieresor till Düsseldorf och Paris. Främst hade han naturen till lärmästare, vilken han sökte ödmjukt följa. Det var så roligt att måla, att »det var synd om dem, som ej gjorde det», och han satte gärna paletten i handen på ungdomarna, som flockade sig omkring honom. Han blev »den störste målarentusiast, jag sett», sade hans vän professor Gellerstedt.

Konstnärsvännerna besökte om somrarna gärna Österby. »Målargrejorna, togos fram, motiv söktes upp, och det målades dagen lång. Min fars tidigare Österbytavlor ha sitt alldeles särskilda behag, det är så mycken kärlek och omsorg inlagda i dem. För övrigt hämtade han sina motiv från alla Sveriges landskap, ty han ville i sin hänförelse måla nästan allt vad han såg. Till sist kom han två gånger till Lappland vid 82 och 84 års ålder och där målade han både natt och dag. Någon sade: »Det syns inte på edra tavlor, att ni är gammal!» »Inte är jag gammal inte», svarade han förvånad, och det hade han rätt uti.

Far reste även till Amerika, vald av sina kamrater till »commissioner of art» vid världsutställningen 1876 i Philadelphia. Där hade svenskarna brutit bygd för 300 år sedan, och min far träffade familjer, som med stolthet hävdade sin härkomst »from the old swedes», och som med öppna armar mottogo »the swedish baron». Men även mötte han underliga figurer, svindlare (»svinhandlare», såsom vi läste det i hans svårtydda brev), vilka rövade tavlor från den

omisstänksamme svensken. Fars så starka fysik led av hettan och isvattnet. Det ena med det andra var väl orsaken att Amerika ej slog an, fast han såg både »Niagaras fall» och mycket annat storartat. Sällan berättade han något därifrån.

Det var tyst och tomt hemma under hans bortovaro. Vår lilla mor satt mest vid skrivbordet. Vi voro ju vana att far ofta for ut i främmande land, men sällan har väl hemkomstens ljuvlighet varit så stor, som när han efter ett och ett halvt år återvände från Amerika.

Snart var han i farten med målningen. Om han blott hade målat hälften så många tavlor och sedan gallrat och sovrat, skulle hans konstnärsnamn varit starkare, ty det är klart att vid så rik produktion kunna ej alla tavlor vara fullödiga, men många, många pärlor finnas bland dem.

Han målade ej endast för glädjen att måla eller för att sälja, utan han ville också använda sitt pund för att främja mål, som för honom voro höga och kära. Frikostigt gav han av sina alster till vänner och fränder, och »välgörande ändamål», vädjade aldrig förgäves, men främst ville han med sin konst tjäna sitt land. Till Artur Hazelius, hans själsfrände, vandrade mängder av tavlor för att skaffa medel till Nordiska museet o. d. Försvaret för Sveriges frihet var dock för Olof Hermelin hjärtesaken. Denna ägnades både tavlor och, fast han inte hade så gott om pengar, stora summor, som han målade samman, särskilt de sista åren. Inte nog därmed, han reste omkring och höll de första »försvarsföredragen», bildade föreningar och sökte förverkliga sin älsklingsplan: ett arhetareförbund på fosterländsk och kristlig grund.

Om någon kränkte hans ideal, stod han fram oförskräckt och rakryggad till dess försvar. En gång uppträdde han på »Folkets hus» i Stockholm i en sedlig fråga. Den stora salen var fullsatt. Jag satt tillsammans med några vänner i en bänk. Mitt hjärta klappade hårt, när jag hörde de hyssjningar och visslingar, som hälsade honom, men de tystnade snart. »Den gamle ynglingens» eld och allvar ingav aktning om ock hans åsikter ej delades.

»Gamle yngling», var Carl Larssons karakteristik av honom på hans 85-års dag, »trogne arbetskarl, ärlige konstnär, goda människa, hell!» - På vänner var Olof Hermelin rik. -

Men man skall ej måla bara med ljusa färger, det har han själv lärt mig; men det är så svårt att få tag i några mörka.

Kanske han brast i kritiskt och klart bedömande. Självt ett söndagsbarn som fått leva i naturens och konstens rena luft och hade den omedvetna förmågan att locka fram det bästa hos dem han mötte, var det ej lätt att förstå det dova missnöjet, kravet på rättvisa etc. i den nya tiden. Problem och idéer hade vaknat, rörde sig, slingrade sig om varandra till hårda, svårlösta knutar. Betydelsen av mäster Palms uppträdande såg han dock klarare och förr än vi, som

skämtade däröver, och det bekymrade honom mycket. Hans egen livsåskådning var så enkel: offra vad man kunde, lida vad man skulle, arbeta med glädje, frukta Gud och ära konungen, så skulle allas vårt Sverige främjas. Den yngre generationen smålog kanske litet överlägset, men då den mognat, befanns det, att den ägde mycket av farfars och morfars idealitet och entusiasm - nemesi s va- kar - som väl är.

Även i vad Olof Hermelin skrev låg kärleken till Sverige som underton. Han diktade flera fornnordiska dramer, av vilka »Kung Hundings Söner» och »Jättens dotter» utkommit i tryck. »Peder Rank och hans fästmö», det förut nämnda folkskådespelet från Karl XII:tes tid, uppfördes med stor framgång på 60- och 70-talet, och även senare på Skansens friluftsteater. Boken »Från svenska byg- der» innehåller folklivsberättelser, humoristiskt och känsligt teck- nade. En religiös diktcykel »Gåtor på tidens strand» höll han på med från ungdomen, till dess han vid 80 års ålder utgav den, fantasifullt illustrerad av honom själv. På detta sätt var hans liv fyllt av arbete och intressen.

Vid omkring 80 år byggde han tillsammans med sin son ett nytt vackert hem, Olofsborg, vid Värtan nära Stockholm. Där växte höga ekar och tallar, och bergknallen, varpå huset var byggt, började snart blomstra under den gamle odlarens omvårdnad. De båda gamla och sonen Tryggve, sin fars vän och kamrat, vilken också målade, hade där ett sällsynt harmoniskt hem, som det var en fröjd att besöka. Och än i dag, om dagen är mulen och natten sömlös, söka sig gärna tankarna till de älskade, starka och gamla; deras tro på Gud, oförmåga att gnälla och humor locka fram både tår och löje, och snart känner jag mig rik och lycklig åt den flik av arvet, som tillfallit mig, om också ingenting skramlade däruti.

Men - efter ett par år lämnade vår älskade mor vid 80 års ålder sin make. »Nu ha änglarna brått» voro min fars första ord. I hennes rum blommade rosorna och pelargonerna lika vackert som förr, pennan låg till reds på skrivbordet, och arbetskorgen fanns på sin plats vid soffan. Inte kunde hon vara långt borta! Hon levde i hans tankar och drömmar. Han väntade glatt att hon snart skulle öppna den tunna dörr som skilde dem. Det skedde fem år senare, den 3 dec. 1913, efter en kort, men svår sjukdom, vars oerhörda plågor han bar hugstort som de gamla nordiska kämparna, eller snarare frälsningsvisst som en kristen anstår. Det var gripande att höra honom, som kunde, liksom ynglingen i evangeliet, säga om Guds bud: »Allt detta har jag hållit sedan ungdomen», viska i feberslum- mer: »Tack gode Gud, att du tager emot den allra uslaste!» Han log, när han märkte att han ej kunde föra pennan och skriva sitt namn, »nu kan jag blott det här», sade han och knäppte samman händerna. - Sin flitiga pensel hade han stilla lagt ner, ty ett steg högre upp på

livets trappa väntade nya, vida utsikter.

Till sist några rader ur »Gåtor på tidens strand» och ur hans eget hjärta, rader som med diktens höghet uttrycka hans barnsligt rörande fråga: »Tror du man kan få måla i himlen?»

Nu är jag gammal, skum är blicken vorden,
och snart jag ser ej längre denna jorden.
Snart skall jag gå, en främling till ett land,
som jag ej känner; - skall ock där min hand
få efterbilda vad jag ser? - Mitt öga,
skall det få skåda i de rymder höga
en skönhet, varav denna jordens glans
ett återsken blott är - och männe hans,
den store skaparns, anlet' glänser mer
än sol och stjärnor? - O, till dig jag ber,
naturens höge Herre! - Blev du glömd
av mig, din son? - Kom gåvans stora prakt
mig all förgäta delvis dig, din makt?
Och blev din kärleks djuphet för mig gömd?
Så tillgiv mig! - Uti ditt verk jag såg
en flik utav din mantel - kanske låg
i denna heta kärlek till naturen
min kärlek gömd till dig. - Som utur buren
en fågel flyger, då den öppnas - så
jag ville ila till ditt möte; nå
din himmel, Herre! - Låt mig icke sakna
ditt ljus, då jag från dödens sömn skall vakna!